

מהם להגיע לבתי ריעיהם.²⁷ דוגמה נוספת הביא הרב שוואב למסורת קדומה שננטשה על ידי יוצאי אשכנז: "המצוה היא לומר 'שמע ישראל' בקול רם... וזכורני שבאשכנז היו אומרים הפסוק בקול רם, וכן בהיותי בבאלטימור [בקהילת 'שארית ישראל' של יוצאי אשכנז] אמרו כל הקהל פסוק זה ממש ביחד, ואיני יודע אמאי כעת אומרים אותו כל אחד לעצמו".²⁸ בין תמיהותיו על קלקול המנהגים ציין כי "בשעת חזרת תפלת העמידה צריך הש"ץ לומר כל מלה ומלה מהתחלת 'מודים' עד סוף הברכה בקול רם כשאר הברכות של תפלה בחזרת הש"ץ... ולא ידעתי מאין נשתרבב המנהג, ולא נכון הוא, שהש"ץ מתחיל 'מודים' בלחש ומגביה קולו רק בתוך הברכה כגון ב'הטוב כי לא כלו רחמיו' וגומר, וכדומה".²⁹

הרב שוואב עוררנו לבדוק אחר אותם מנהגים שנשתנו אצל בני אשכנז, כדי לדעת אם להנציח את השינוי המאוחר או לחזור למנהג המקורי. הנה, עשרה סוגי מנהגים בטלו בדורות האחרונים מסיבות שונות ומשונות:

- א. מנהגים שבטלו מחמת השתנות מציאות החיים,** כמו דפיקות השמש לבית הכנסת שהופסקו אחר שנתפזרו מגורי היהודים מרחוב משותף אל בין רחובות הגוים, אי אפיית מצות יד בהתמעט הזריזות והמיומנות והמעבר למכונה המהירה, ימי פורים מקומיים ותעניות מקומיות שחדלו עם ביטול הישוב היהודי באותן ערים, היתר אכילת 'פאנצין' (החלב שעל כרס הבהמה) שאינו מתאפשר במערכות שחיטה מודרניות המספקות בשר גם לבני ארצות אחרות.
- ב. מנהגים שכפו הגוים,** שביטלו נוסחי תפילה של חז"ל כמו 'למשומדים אל תקוה', 'ולעלובת נפש תנקום נקם' וכיוצ"ב; ביטול ריקודי שמחת תורה בחצר בית הכנסת סביב מדורה, הכריחו להלין את המת יותר מכ"ד שעות עד שלושה ימים.
- ג. מנהגים בעייתיים שצמחו מן העם,** ובגין התנגדותם של חכמי אשכנז בטלו לפני כמה וכמה דורות, אף שנותרו בארצות אחרות, כגון שמנעו מחזנים להשמיע הברות זרות בתוך התפילה "הא-היא-האם-

²⁷ מפי הר"ר רפאל אדלר הי"ו, כפי שמסר בן דודו ר' דוד אדלר הי"ו אשר שמע את הדברים מפי הג"ר שמעון שוואב זצ"ל.

²⁸ עיון תפלה, ניו יורק תשס"ב, עמ' רלב.

²⁹ שם, עמ' שצד.

בים-באם" וכיוצא בהם, אסרו ריקודים מעורבים בשמחות והפסיקו את הנוהג הקדום של 'מצוה טאנץ' בנישואין שמראשיתו היה לצנינים בעיני החכמים.

ד. מנהגים ששמירתם התרופפה מחמת ירידת הדורות והיחלשות

כחם הנפשי של הבריות לעשות כמנהג אבותיהם, כגון שהקילו שלא להתענות בכל ימי בה"ב, עשי"ת ותענית בכורות, הקילו בחבישת פאה נכרית במקום שביס, הקילו בלינה ביום כיפור מחוץ לבית הכנסת, הקילו לחמם מי מקוה של נשים.

ה. מנהגים שהשתנו בכמה קהילות בלחץ בני מזרח אירופה שבאו

לאשכנז, כגון שהחלו לחלוץ תפילין לפני מוסף ראש חודש וחול המועד, החלו לכרוך ז' כריכות של יד לפני הנחת תפילין של ראש, החלו לכפול את המילים 'ה' אלקיכם אמת', ביטלו את העטרה השחורה בטלית האבל, התירו שירת פסוקים לשם זמר, התירו חלוקת ברכות נישואין לשם כיבודים, התירו אמירת ז' ברכות שלא במקום חופה בשבעת ימי המשתה.

ו. מנהגים שנתחדשו על ידי רש"ר הירש ורבני דורו כמענה

לצרכי המקום והזמן, כגון שהנהיגו חינוך מסודר לבנות, הנהיגו השכלה כללית על פי שיטת תעד"א, יסדו מקהלה בבית הכנסת, חידשו לבוש 'טאלאר וברט' לרבנים וחזנים, נשאו דרשות בשפת המדינה, הנהיגו חלוקת כרטיסי עליה לתורה.

ז. טקסים שחדרו לעם ישראל מבחוץ באמצעות בני מזרח

אירופה, כגון שאימצו 'טקס הנחת אבן פינה' או 'טקס הקמת מצבה'.

ח. מנהגים שנתקבלו בהשפעת מקובלים ספרדים, כמו 'קבלת

שבת', 'תיקון ליל שבועות', 'יום כפור קטן', מהם שלא האריכו ימים, כמו אמירת סליחות יומית של חברות 'שומרים לבוקר', או שחדלו מנענוע הגוף בתפילה על פי שיטה ידועה של המקובלים.

ט. נוסחים ששנו על ידי המדקדקים המאוחרים בהשפעת

משכילים, כמו 'שובה אלינו' במקום 'שובה עלינו', 'אתה חננתנו מדע תורתך' במקום 'למדע', 'היד השלוחה' במקום 'היד שנשתלחה'.

י. מנהגים שאבדו בכמה מקומות בעתות מלחמה ומצוקה, כמו

עשיית כפרות בערב יום כיפור על כסף או דגים בהיעדר תרנגולות.

לצד קבוצת מנהגים מוגבלת זו, מנהגים שהשתנו בהרבה קהילות אשכנז ולא בהכרח בכולן, קיים עולם המנהגים הגדול, בכל ארבעת חלקי הטור והשולחן ערוך, שנשמר באשכנז בקביעות וברציפות מקדמת דנא עד הדור האחרון,